

ENTELEKTÜELLER: TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE GELİŞİM SÜRECİNİN ÖNCÜLERİ

Rıza SAM*

Özet

Günümüzde bütün toplumsal değişme, gelişme ve dönüşümleri teknolojik indirgemeciliğe bağlı olarak açıklama konusunda genel bir eğilim bulunmaktadır. Bu eğilim içerisinde bulunanlar, teknolojik faktörlerin dışındaki unsurları dikkate almamakta, hatta onları, negatif bir söylem geliştirerek dışlamaktadırlar. Entelektüeller de bu negatif söylemin içerisindeki dışlananlar arasında yer almakta, dolayısı ile topluma olan katkıları göz ardı edilmektedirler. Oysaki entelektüeller, içinde buldukları toplumda soyutlama kapasiteleri ve kullandıkları meta dil sayesinde eleştirel söylem ve tartışma kültürünün temel yapı taşlarını inşa etmektedir. Bunun da ötesinde entelektüeller, toplum üyelerinin sorumluluğunu gönüllü bir uğraş olarak yüklenerek kendilerini düşünsel bir ıstıraba yazdırmak sureti ile kamu vicdanının en önemli temsilcileri haline gelmektedirler. Kısaca entelektüeller, hem toplumun ve kültürün inşacıları hem de onların değişimi, gelişimi ve dönüşümünün en önemli aktörleridir. Yapılan çalışmada bu anlamda, entelektüellerin toplum ve kültür hayatındaki üretkenliğine, dolayısı ile de gerekliliklerine dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Entelektüel, Entelektüel Sorumluluk, Eleştirel Tartışma, Eleştirel Söylem, Kamu Vicdanı.*

INTELLECTUALS: THE VANGUARDS OF SOCIAL CHANGE AND THE DEVELOPMENT PROCESS

Abstract

At present, there exists a tendency among academicians to explain social change, development, and transformation in terms of technological reductionism. By overemphasizing the importance of technology, those with this tendency ignore many relevant factors and exclude them from the discussion by developing negative discourse about them. Intellectuals are also included in these negative discourses, so their contribution to society is often ignored in the literature. However, intellectuals build the backbone of the critical discourse culture in their respective societies, thanks to their capacity for abstraction and their ability to use meta-language. Moreover, as they take the responsibility for society members as a voluntary activity and making it their destiny to suffer from years of “thinking,” they are considered the most important representatives of public conscience. In other words, intellectuals not only help uphold the ideals of society and culture but also play the most important role of facilitating change, development, and transformation in these areas. With this in mind, this article draws attention to the productivity of intellectuals in social and cultural life and their critical role in it.

Keywords: *Intellectual, Intellectual Responsibility, Critical Discussion, Critical Discourse, Public Conscience.*

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
İletişim: nrsam1635@uludag.edu.tr

Giriş

Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki en önemli farklılıklardan biri de kültürel üretim alanında faaliyet gösteren, yani zihinsel egzersizleri bir iş ve meşguliyet haline getiren entellektüellere bakış tarzıdır. Bilindiği üzere hakikatin kendine giden yollar bir hayli zor ve dolambaçlıdır. Entellektüeller, hakikat arayışı söz konusu olduğunda bu meşakkatli yolculuğa kendilerini gönüllü olarak yazgılamışlardır. Bu nedenle düşünme işi ile meşgul olan entellektüeller, toplumda ayrıcalıklı bir yer edinmekte ve iltifat görmektedirler. Kuşkusuz böyle bir olumlu bakış tarzının takınıldığı toplumlarda entellektüeller, bir tehdit unsuru değildir, tam tersine onlara, iktidar karşısında “meydan okuyucu” bir duruş ve direnç göstermeleri nedeni ile uygarlık katlarının oluşturulmasını sağlayabilen “yaratıcı ve üretken bir güç” olarak bakılmaktadır. Kendilerini uygarlık katlarının inşacıları olarak gören toplumlarda entellektüeller, bir sorun çözücü mercii değildir, tam tersine sorun yaratıcıdır. Ancak bu husus, hiziplik anlamında bir sorun yaratıcılık olarak anlaşılmalıdır, daha ziyade çözüme giden yolları çok yönlü ve boyutlu çeşitlendirmek, dolayısı ile farklılıklardan fark ve farkındalık yaratmak şeklinde görülmelidir.

Bu bağlamda toplumların sosyo-ekonomik gelişmişliği ile yaratıcı entellektüellerinin niteliksel anlamda sayısal artışı arasında bir benzerliğin olduğu ileri sürülebilir. Bunun tersi de mümkündür, yani gelişmemişlik ile entellektüellerden yoksunluk arasında da bir ilgi kurulabilir. Başka bir ifade ile entellektüeller, gelişmişliğin önemli ölçütlerinden biri olarak görülmektedir. Çünkü entellektüeller, her defasında “ya hep ya hiç” mantığının yerine “hem o hem de o” mantığını getirerek yapısal anlamda değişimi ve yeniliği farklı türlerde başlatabilecek alternatif seçenekler sunmaktadırlar. O halde geri kalmışlığın veya gelişmekte olmanın nedeni ekonomik kaynakların yetersizliği değil, “fikir fukaralığından” ileri gelmektedir. Buna göre zenginliğin veya fakirliğin ölçütü, entellektüellere yönelik bakış tarzlarının niteliğinde aranmalıdır. Bu anlamda günümüzde entellektüellere yönelik olumlu bir bakış açısı geliştiremeyen toplumların “denge kurucu ve stratejik bir oyuncu olmaları” mümkün görünmemektedir. Örneğin Goring, “ne zaman bir entelektüel görsem ve kültürden söz edildiğini duysam elim silahıma gidiyor”, demek sureti ile bir nefret söylemini dile getirmektedir. Böyle bir negatif bakış tarzında ne düşünceye, ne duyguya ne de bu düşünce ve duygunun kaynağı olan entellektüellere tahammül edilmektedir. Bu negatif

bakış tarzının doğal sonucu ise, entelektüellerin taltif edilmediği ve iltifat görmediği toprakları bir an önce terk etmeleridir. Bu terk ediş, bir başka coğrafyada sürgünde yaşamaya doğru bir gidiş değil, bilakis “entelektüellerin kendiliğinin ölümüdür”. Aslında bu durum, toplumun, dinamik bir yaratıcılığa sahip gücünü yok ederek “kendi kendini yok etmesini de” işaret etmektedir.

Unutulmamalıdır ki, entelektüellerine tahammül edemeyen bir toplum, kendini, çok önemli bir sosyo-kültürel sermaye ile birlikte direnç kaynaklarından da mahrum bırakmaktadır. Böyle bir güç kaynağından yoksun kalmak ise, yeni bir medeniyeti yaratmaya, stratejik öngörülerde bulunmaya ve denge kurucu stratejik bir oyuncu olmaya dair çok ciddi engelleri bünyesinde taşımaktadır. Bu anlamda günümüzde her zamankinden daha fazla entelektüellere ihtiyaç duyulduğu ileri sürülebilir. Özellikle toplumlarda hızlı değişmelerin sonucuna bağlı olarak bütün norm ve standartlarda ciddi altüst oluşlar söz konusu olduğunda toplumsal hayat alanında yeni değerlerin oluşturulması ve onların sürdürülebilir kılınması, başlı başına bir gereklilik haline gelmektedir. Entelektüeller, böyle bir gerekliliği yerine getirebilecek en önemli aktörlerden biridir, denilebilir. Bu amaçla yapılan çalışmada da entelektüellerin meydan okuyucu bir güç ve direnç kaynağı olmaları nedeni ile gerekliliklerine odaklanılmaktadır.

1. Eleştiri, Entelektüellerin En Önemli Saldırı ve Savunma Aracıdır

Entelektüelleri tanımlayıcı nitelikte en önemli alamet-i farikalardan biri de bitip tükenmek bilmeyen eleştirilerin ateşleyici gücü olmalarıdır. Eleştiriler, karşılıklı olarak iletişimi ve etkileşimi başlatabilecek bir anlama sahip olduğunda, toplumsal değişme ve gelişmelerde bir hayli mesafeyi sorunsuz olarak aşmak mümkün hale gelmektedir. Çünkü entelektüeller, yaptıkları pozitif veya negatif eleştiriler sayesinde toplumdaki birçok sorunlu alanın üzerindeki örtüyü kaldırarak toplumsal tahayyül gücünün gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Kuşkusuz her olay veya durum karşısında eleştirel bir duruş sergileyene entelektüel olarak bakılmamaktadır. Eleştirinin, entelektüelin bir görevi olarak sayılabilmesi için, onun, kendi içindeki işleyiş mantığına vakıf olmak gerekmektedir. Bu anlamda entelektüel bir eleştiri denildiğinde, öncelikle kendini tanıyanların, kendi olabilenlerin, hakikatin peşinde koşanların ve mesafeli bir duruş sergileyenlerin yaptıkları eleştiriler kastedilmektedir.

Bu bağlamda entellektüellerin en önemli rollerinden biri olan eleştirinin, içinde bulunulan topluma dair huzursuz edici, sorgulayıcı sorular sormadan, ortodoksiye ve doğmalara karşı koymadan oynanamayacağı ortaya çıkmaktadır (Said, 1994: 11; Lazarus, 2005: 116). Bu rolün gereklerini yerine getirmeye çalışan entellektüeller her zaman, “dünya karşısında içten gelen inancımızı tedirgin etmeye veya başka bir zamana bırakmaya gelen büyü bozucu bir usta” (Levy, 2002: 72) olmak durumundadırlar. Entellektüeller, büyü bozucu bir usta olmayı başardıklarında, doğal “makine kırıcıları” haline gelmektedirler. Bu sayede entellektüeller tarafından elde edilen kazanımlar, toplumların geleceğine yönelik umutların temelini oluşturmaktadır (Snow, 2001: 114–120).

Denilebilir ki, entellektüellerin en önemli savunma ve saldırgan aracı, yapmış oldukları akli eleştirilerdir. Bu araç, çok iyi kullanıldığında bütün silahlardan daha üstün bir konumdadır. O halde, bu aracın bir silah olarak kullanımının terkedilmesi veya engellenmesi, ihanetlerin en büyüğü sayılmalıdır (Winock, 2002: 628–630). Ancak bu silah gücü, yok ediciliğin değil, hayatın sürdürülebilir kılınması yönünde işlev görmektedir. Çünkü entellektüeller, yaptıkları eleştiriler ile dünya için bir umut kalmadığında bile, aklın son sığınağı olarak dünyaya umut olduklarını sergileme derdindedirler (Bauman, 1996: 232). Entellektüellerin bu eleştirel tavrı, toplumsal değişim ve gelişmeler açısından çok önemli bir armağan olarak kabul edilmeli ve görülmelidir. Çünkü eleştirilerin süreklilik kazanması, bir yerde tefekkür ile geçirilen bir hayatı, özellikle de “yapmadan ziyade var olmayı ve gelişmeyi hedefleyen bir hayatı” gerektirmektedir. Böyle bir hayatın sürdürülmesine kendilerini yazgılayan entellektüeller, yetkin bir bilimsellik ve müşkülpesentlik üzerinden içgüdüyü, özbilince ve zihinsel yeteneğe dönüştürmeyi başarmaktadırlar (Wilde, 2012: 97–98). İşte bu dönüşüm sayesinde toplumda, “zeki insanlardan akıllı insanların” çıkarılması gerçekleşmektedir. Bu da entellektüel düzeyde eleştirel çabalar ile mümkün olmaktadır.

Entellektüeller, böyle bir çabanın içine girdiklerinde, kendi alanlarında yaptıkları analizler vasıtası ile apaçık bir varsayım olarak kabul edilen önermeleri her defasında yeniden sorgulamakta, insanların zihinsel alışkanlıklarını, olayları ele alma ve düşünme biçimlerini tepeden turnağa sarsmakta, alışılmış ve genel geçer şeyleri yıkmakta, kuralları ve kurumları yeniden incelemektedirler. En sonunda ise, bütün bu incelemelerini bir sorunsallaştırma temelinde siyasi bir iradenin oluşum sürecine katmaya çabalamaktadırlar (Foucault, 2005b: 94–95). Entellektüellerin bütün bu etkili

eylemleri, araya bir mesafe konularak ironi yolu ile gerçekleştirilmektedir (Eagleton, 2003: 98). Öyle ki entelektüellerin, kendi inançlarına bile yerine göre bir mesafe ile bakan ironistler oldukları ileri sürülmektedir (Eagleton, 1996: 31). Kuşkusuz böyle bir entelektüel, başkalarının talimatından çok kendi özünün gereklerine uygun hareket etmektedir. Kısaca entelektüeller, başkalarının sözcüsü olmayı tercih etmemekte, bir anlamda Herman Melville'in "Kâtip Bartleby"sinin "yapmamayı tercih ederim" şeklindeki "mutlak reddiyeci" tavrını benimsemektedirler. Cemil Meriç de bu konuya "Mağaradakiler" adlı eserinde "düşünce insanı bir zümrenin emir kulu değildir ve hiçbir merkezden talimat alamaz", diyerek açıklık getirmektedir (Meriç, 1978: 73). Buna göre entelektüel rollerin eleştirel anlamda fonksiyonel bir karşılığının olması, entelektüellerin iktidar veya güç odaklarının sözcüleri olmaktan çok kendilerinin sözcüleri olmalarına bağlıdır.

O halde entelektüellerin, eleştirel bir çabanın başlatıcısı olarak nitelendirilebilmeleri, bir yerde, "kendini tanımayı ve kendilik bilincinde hareket etmeyi" gerektirmektedir (Gramsci, 1983: 43). Entelektüel roller söz konusu olduğunda bu bilinçle hareket edebilen ve kendilerini tanıyabilenlerin, bir rol model olarak gerek dünyada gerekse yaşanan toplumda çok önemli değişmelerin, gelişmelerin ve dönüşümlerin başlatıcısı olabilecekleri beklenebilir. Nitekim dünyadaki birçok fikir veya düşünce kulübü, bunun en somut örneklerini fazlası ile sunmaktadır.

2. Entelektüeller, Yarattıkları Tartışmalardan Bir Kıvılcım Ortaya Çıkarırlar

Eleştiri, entelektüel bir faaliyet için gerekli şartlardan biridir, ancak tek başına yeterli değildir. Eleştirinin mutlak surette tartışmaya dönüştürülmesi gerekmektedir. Aksi bir durumda tartışmadan ziyade tartmanın egemen konumda olduğu entelektüel bir despotizme uygun zeminler inşa edilmiş olacaktır. Böyle bir durum ile karşılaşmamak için entelektüeller, reddettikleri şeyler karşısında farklı seçenekleri inşa etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu seçenekler, ancak entelektüellerin özgür tartışma ortamlarında bulunmaya başladıklarında çoğaltılabilmekte ve çoğaltan etkisi yaratabilmektedir. Denilebilir ki, entelektüel seviyede bir tartışma, bir imkân olarak iletişime geçilmesine fırsat veren diyalog kültürünün yeşerdiği, serpildiği, belli bir kararlılığa ve olgunluğa eriştiği sosyal çevrelerde özellikle de düşünce ortamlarında düşünülen ve uygulanan bir şeydir. Buna karşın tartışmanın

olmadığı bir yerde tartmanın kendisi egemen konumdadır. Çünkü diyalogun yerini tahakküm veya güç ilişkileri almaya başlamıştır.

Entelektüel bir tartışmada temel esas, karşıdakini alt etmek değildir, tam tersine bir kişinin, kendi iddialarını bizzat konunun aydınlığında test etmesine katkı sağlamaktır. Başka bir ifade ile entelektüel bir tartışmada dile getirilen eleştiriler, diğerlerinin iddialarının zayıflatılmasından ziyade onların kuvvetlendirilmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle Gadamervari söylemde, ilgili konu çerçevesinde diğerlerinin hem gerçek gücü bulunmaya çalışılmakta hem de soru ve cevap diyalektiği ile karşılıklı olarak ufukların birleşmesi sağlanılmaktadır. Unutulmamalıdır ki, bir ufuk ile karşılaşmak, bir kişinin kendi ufkunu da aydınlatmaktadır. Kişinin kendisini aşmaya ve anlamaya sevk ettiği bu karşılaşma ontolojik bir açılım an'ı olarak düşünülmelidir (Palmer, 2003: 261–263).

Bu bağlamda tartışmanın ve tartışabilmenin, dilsel anlaşmanın biçimsel bir ideali olduğu ileri sürülebilir (Habermas, 2001: 526). Said'e göre bu tarz bir eylem, insanların özgürlüğünü ve bilgisini arttırdığından gerçek bir entelektüel faaliyetin temel amacını oluşturmaktadır (Said, 1995: 32). Pierre Bourdieu da bu hususta eleştirel olabilen ve tartışabilmeyi başarabilen bir entelektüelin olanaklılığı ve gerekliliğini desteklemektedir. Özellikle de entelektüel düzeyde gerçek bir eleştirinin yapılmadığı ve karşı eleştirel bir güç ile müzakere edilmediği bir konuda başarılı sonuçlar alınamayacağını dile getirmektedir (Bourdieu, 2006: 16).

O halde eleştiren ve karşılıklı olarak eleştirilerinden bir sinerji çıkarabilmeyi başarabilen entelektüellerin, toplumsal yaşamın üretimine katılarak yapısal anlamda yaratıcı yenilik ile katkıda buldukları ileri sürülebilir. Çünkü entelektüeller, farklı fikirlerin uygun tartışma ortamlarında çarpışmasını sağlamak sureti ile kıvılcımlardan ateş oluşturmayı hedeflemektedirler. Entelektüellerin hedefledikleri bu ateş, amacına uygun kullanıldığında bizi ısıtabilir, tehlikelerden koruyabilir, ufkumuzu genişletebilir, karanlık gecelerimizi aydınlatabilir, bilgisizliğin her tarafa yayılmasını engelleyebilir ve geleceğimize yönelik bir meşale olabilir. Ancak bu ateşin, amacı dışında kullanıldığında bizi yakabileceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Bu nedenledir ki, gelişmiş ülkeler, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri sürekli aynı seviyede tutmak istediklerinde, öncelikle eleştiri

oklarını o ülkelerin entelektüel güçlerine çevirmekte ve onları elimine etmek istemektedirler. Çünkü değişimin dinamik gücünü oluşturan entelektüeller elimine edildiklerinde, geriye güçlü oyuncuların veya aktörlerin neden oldukları karmaşanın üzerindeki örtüyü kaldırabilecek hiç kimse kalmamaktadır. Başka bir ifade ile entelektüeller, zihinsel egzersizler yaparak adeta düşünce ile dans ettiklerinden bir ülkenin deyim yerinde ise “kaymak tabakasını” teşkil etmektedirler. Dolayısı ile bir ülkeye format atmanın en etkili yollarından biri, sahip olduğu “kaymak tabakasını” almaktan geçmektedir. Kısaca gelişmiş ülkeler, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri “fikir fukarası” kaldıkları sürece daha kolay kontrol edebileceklerini ve yönetebileceklerini düşünmektedirler. Böyle bir düşünce tarzının karşısında temel hedef, eleştiren ve tartışabilen entelektüellerin yaşamasına ve yaşatmasına izin vermek olmalıdır.

3. Entelektüeller, Soyutlama Gücü ve Meta Dil Olgusu İle Eleştirel Söylem ve Tartışma Kültürünün Temel Yapı Taşlarını İnşa Ederler

Entelektüeller, sahip oldukları sosyal ve kültürel sermayelerinin büyük bir bölümünü kullandıkları dile borçludurlar. Özellikle soyutlama kapasitelerini kullanabilmek için “meta dil” arayışına girmektedirler. Böylelikle soyuttan somuta veya somuttan soyuta söylemler geliştirilerek içinde bulunulan toplumda eleştirel söylem ve tartışma kültürünün temel yapı taşları inşa edilmektedir.

Entelektüeller, “meta dil” diyebileceğimiz bir şeyin arayışına girmek sureti ile aslında kendilerine içinde ikamet edebilecekleri geçici evler bulmak istemektedir. Bu nedenle, onların yaptıkları çalışmaları kolay kolay kategorize etmek mümkün olmamaktadırlar. Bu da yapılan çalışmaların asli göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Eagleton, 2004: 81–83). Entelektüellerin “meta dil” arayışına sürekli girişmelerinin nedeni, onların, soyutlama güçlerinin artışı ile yakından ilgilidir. Bu ise, entelektüellerin kendi deneyimlerine daha uzak durmaya başlamaları anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile entelektüeller, soyutlama kapasitelerini kullanmaları sayesinde, kendilerini uzaklaştırdıkları şeylerin üzerinde bir üstünlük duygusu elde etmeye başlamaktadırlar. İşte bu duygu, entelektüelleri, sadece bilgili kılmamakta, aynı zamanda bilgeliğe gidilen bir süreçte de daha motivasyonel hale getirmektedir (Storr, 1992: 177–178). Çünkü kendini bilme süreci ilerledikçe, kendinin bilgisindeki yeni aşamalar bilen tını daha da zenginleştirmektedir. Bu ise, entelektüeller

için bilinecek yeni şeyler yaratılması anlamına gelmektedir (Collingwood, 2007: 168). Bu bağlamda entellektüellerin en önemli yaratıları, kelâmdır ve onu, kendi dünya anlayışını inşa edecek şekilde kullanmaktadırlar. O, kelâmın muhafızından çok yaratıcısı veya efendisidir (Kolakovski, 1999: 58–59). Kelâmın efendisi olarak entellektüeller, içinde yaşadıkları toplumda eleştirel söylem kültürünün temel yapı taşlarını inşa etmektedirler. Böylelikle entellektüeller, niteliksel anlamda toplumun standartlarını yükseltmektedirler.

Entellektüellerin inşa ettikleri eleştirel söylem kültürünün özelliği, görece daha düşünümsel, örüntüsel, ilke yönelimli ve “konuşma üzerine konuşma yetisine” sahip olmasıdır. Böyle bir kültür, söylenen her sözün doğru olmayabileceğini, eksik veya hatalı yönlerinin olabileceğini, dolayısı ile alternatiflere açık olunması gerektiğini kabul etmektedir. Bu sayede, incelmış nitelikte bir konuşmanın varyantı bile, bütün ciddi konuşmaların standardı haline getirilmektedir. Entellektüeller tarafından bu standart yakalandığında, konuşmanın kendisi de kişisellikten uzaklaşmış olmaktadır. İşte tam da bu noktada, artık konuşana değil, konuşmaya dikkat edilmektedir. Bu husus, modern iletişimsel rasyonelliğe dayalı kullanılan bir dilin, temel bir kuralına işaret etmektedir. Bu kural ise, eleştirel söylem kültüründe, bir özerklik alanını temellendirmektedir. Bu alanın önemi ise, yapılan konuşma ve eylemleri, dışsal zorunluluğun denetiminden çıkarmasıdır (Gouldner, 1993: 48–56). Böylelikle söylem düzeyinde ideal bir konuşmanın çerçevesi çizilmiş olmaktadır. Bu çerçevede, entellektüel düzeyde bir söyleme katılan taraflar, kendilerini, ideal bir konuşma durumunda olduğunu karşılıklı olarak varsaymak sureti ile birbirlerine “daha iyi argümanların zorlamasız zorlamasını” sunmaya çalışarak iletişimin sistematik bir biçimde çarpıtılmasını dışarıda bırakmaktadırlar (Habermas, 1986: 118–122).

Eleştirel bir söylem kültüründe başarılı ideal konuşmanın entellektüel düzeyde sürdürülebilmesi için, söyleme katılan tarafların karşılıklı olarak “eşit şansa” sahip olmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir. Örneğin, söylemin bütün potansiyel katılımcıları, söylemin açılması ve sürdürülmesinde iletişimsel söz edimlerini kullanma, düşüncenin sorunsallaştırılması ve eleştiriden muaf olmamasının sağlanmasında yorumlama, iddiada bulunma, tavsiye etme ve gerekçelendirmelerde bulunma ve onların geçerlilik iddialarının problematize edilmesi, temellendirilmesi veya çürütülmesinde eşit şanslara sahiptir. Bunun dışında tarafların aynı eşit şansları, betimleyici ve düzenleyici nitelikte söz edimlerini kullanmaları esnasında da devam

etmektedir. Böylelikle entelektüel düzeyde ideal bir konuşma durumunun karşılıklı olarak gerçekleşmesi ile eleştirel söyleme katılan tarafları baskı altına alan tek taraflı eylem ve değerlendirme normlarından kaynaklanan ayrıcalıklar ortadan kaldırılmış olmaktadır (Habermas, 1986: 177–178). O halde ayrıcalıkların kaldırıldığı eleştirel bir söylem kültüründe, her toplumsal sınıfın ve bütün iktidar seçkinlerinin eylemleri ve iddiaları hakkında da bir yargılamaya gidilebilir (Gouldner, 1993: 94).

Denilebilir ki, entelektüeller, inşa ettikleri eleştirel söylem kültürü ile içinde yaşadıkları toplumun kavram haznesini zenginleştirerek bir başka şekilde düşünmenin önünü açmışlardır. Bu sayede entelektüeller, seçenekleri çok yönlü ve boyutlu çeşitlendirerek, insanların rekabet edecekleri ve farklı tercihler yapabilecekleri donatılar ile donanmalarının alt yapısını hazırlamışlardır. Bir anlamda entelektüellerin yaptıkları şey, eleştirel söylem kültürü üzerinden insanlara yönelik bir yatırımdır, denilebilir. Başka bir ifade ile entelektüeller, insan biriktirmeye çabalamaktadırlar. Buna göre kurulmuş bir medeniyete dâhil olmak istemeyen, bunun yerine yeni bir medeniyet yaratma derdinde olan ülkelerin temel derdi, entelektüeli yok etmek, düşman olarak görmek veya onları suçlu ilan etmek değil, tam tersine entelektüeli biriktirmek olmalıdır.

Unutulmamalıdır ki, entelektüellerin inşa ettiği eleştirel bir söylem kültüründe dile gelen her konuşma veya söz, adeta “doldurulmuş bir tabanca” (Winock, 2002: 399) gibi işlemektedir. Entelektüeller bu silah gücü sayesinde, bize, her defasında “yerinde araçlar sağlamakta, çözümlemeler yapmakta ve yeni çözüm yolları önermektedirler” (Osborne, 1999: 20). Kısaca entelektüeller, zihinsel egzersizler yaparak farklı seçenekler sunmaktadırlar. Bu bağlamda ülkeler arasındaki savaşların kültür savaşlarına doğru bir seyir izlemesi durumunda, entelektüellerin sahip oldukları silah gücüne duyulan ihtiyacın daha da artacağı dikkate alınmalıdır. Dolayısı ile yenedünya düzeninde stratejik bir oyuncu olmak, stratejik öngörülerde bulunmak ve dengeleri kendileri tayin etmek isteyenler, silahşörlere ziyade kaleşörlere bünyesinde bulundurmamalıdır. Çünkü savaşın veya mücadelenin sonucunu kaleşörlere tayin edeceklerdir. Özellikle de güçlü entelektüellere sahip ülkelerin, savaşın ve savaşan güçlerin karşısında engelleyici yönde caydırıcı bir etkisinin olacağı beklenilebilir. Örneğin savaş ve savaşan güç bir ateş ise, bu ateşin karşısında yer alacak caydırıcı güç olarak entelektüeller, bir su’dur. Kısaca, “ateşi söndürmek için su” gereklidir. Bu nedenle entelektüellerin, her

türlü iktidar ilişkileri karşısında özgür eyleyebilen olabilmeleri için eleştirel söylem kültürünü sürdürebilir kılacakları özgür tartışma ortamlarının yaratılması ve onların bu ortamlarda yer almaları sağlanmalıdır.

4. Entelektüel Sorumluluk, Ötekinin Sorumluluğunu Gönüllü Bir Uğraş Olarak Üstlenmeyi Gerektirir

Sorumluluk, hak ve ödev bilinci ile eylemde bulunmayı, bir anlamda yükümlü olduğumuz şeyleri anlatmaktadır. Ancak, günümüzde sorumluluk denildiğinde daha çok anlaşılan bizim katlanmak zorunda kaldığımız ama yapmayı istemediğimiz ve bir an önce kurtulmak istediğimiz angaryalar ya da yük olduklarını düşündüğümüz şeylerdir.

Oysa sorumlu olmak demek, yükümlü olduğumuzun kamusal bilgisine sahip olmak demektir. Bu nedenle, kimse bunları bilmediğini gerekçe göstererek ya da iddia ederek muafiyet talebinde bulunamaz. Çünkü bir yükümlülükten kaçmak, kişinin içinde yaşadığı topluluğa karşı bir süre sonra borcu haline gelmekte, dolayısı ile kişi, bunun için hesap vermek durumunda kalmaktadır (Heller, 2006: 93–100). Bu bağlamda bir şeyden sorumlu olmak veya o şeyin sorumluluğunu almak söz konusu olduğunda artık o şey üzerinde bir kimsenin ne yapması gerektiğini belirlemesi, bilgi sahibi olması, güdüler üzerinde düşünmesi, sonuçlarını önceden kestirmesi ve gerektiğinde ilkeleri eleştirmesi gerekmektedir (Dahl, 1996: 50). Bu sorumluluk sayesinde anonimliğin boğucu yükünden kurtularak kendimizi özgür kılmamız mümkün hale gelmektedir (Direk, 2005: 162). Buna göre, entellektüellerin toplumsal hayatın tüm alanlarında hem başkaları hem de kendileri için ideal olarak gerçekleşmesini istedikleri sorumluluk, Tibullus'un "ıssız yerlerde kendin için bir evren ol" (Montaigne, 2005: 258), şeklinde veciz olarak dile getirdiği sözü başarmak olmalıdır.

Bu ifadenin ışığı altında entelektüel anlamda sorumlu olmanın gerekleri, ancak ve ancak hem "bir başkası" hem de "bir başkasının derdi" haline gelme konusunda gönüllü bir uğraş" içine girmeyi başarabildiğimizde yerine gelmiş sayılmaktadır. Entelektüelin bu yönü, onun, toplumun bir boyutu, yaşamın kutsadığı bir parça, aklın bir kategorisi ve var olmanın önemli bir alanı olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir (Levy, 2002: 75–77). Bu nedenle, entellektüellere karşı gösterilmesi gereken toplumsal refleks, onların, toplumun bağrına basılması olmalıdır. Böyle bir toplumsal refleksin, halk ve

entelektüel arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldıracabileceği gibi toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında da katkılarının olacağı düşünülmelidir.

5. Entelektüel, İstirap Çekmeye Yazgılanmış Ebedi Bir Sisifostur

Entelektüellerin başkalarının sorumluluklarını gönüllü bir uğraş olarak üstlenmeleri, doğal olarak kendilerini ıstırap çekmeye yazgılamaları anlamına gelmektedir. Burada ıstırap çekmek ile kastedilen şey, bir mazoşizmden, yani bedensel acı çekmekten duyulan hazlardan ziyade düşünsel veya zihinsel düzeyde bir ıstıraptır. Bu ıstırap, aynı zamanda hem bilmemekten kaynaklanan bir acıyı, hem de bilmeye başladıkça daha kederli hale gelmeyi anlatmaktadır.

Bilindiği üzere toplumsal ve kültürel belirleyicilerin evrensele ulaşabilecekleri tek yer, zihin veya düşüncede karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle entelektüeller, düşünceyi veya zihinsel olanı bedeninin her anında ve her noktasında yeniden kurmanın bitimsiz bir çabasını başlı başına ideal bir varoluş tarzı olarak sergilemeye yazgılıdır, denilebilir. Başka bir ifade ile entelektüelliğin, ideal bir varoluş tarzı olarak sürdürülmesi istendiğinde, bedeninin sadece gündelik olana emdirilmeyip, aynı zamanda geçen her günün de evrensele bağlanması veya evrenselin gündelik yaşantısının her anında yeniden kurulabilme kaygısından kaynaklanan bir yaşam tarzının da içselleştirilmesi gerekmektedir (Cangızbay, 1998: 259–260). Bu anlamda bir entelektüel, Prometheus’ye benzeyen görevlerini bütün sonuçları ile kabullenmediği sürece, kendi görev ve sorumluluklarını tamamen kavrayabilmiş sayılmamaktadır (Şâyegân, 2005: 102). Dolayısı ile entelektüeller, hem umutsuz bir yazgının mutsuz olanaklarını sergilemek hem de her türlü talihsizlikle karşılaşmaya hazır mutlu bir idol olmaya kendilerini yazgılamak durumundadırlar. Bu ise, onların, hem mutluluğu hem de mutluluğundan ötürü mutsuzluğudur. Bu sayede entelektüeller, “son olmaksızın sonuna kadar düşünmek gerektiğini bilen” (Blanchot, 1999: 88–92) bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Bu bağlamda Said’e göre de, gerçek entelektüeller, sürekli olarak sürgünde yaşamaktadır ve mutsuzluk fikri ile mutlu olma eğilimindedir (Said, 1995: 58). Belki de, sürekli tatmin olmayı başaramayan entelektüeller için tek hoşluk, hiçbir zaman huzurlu olmamaya dayanmaktır (Besnier, 1996: 10). Gerçek entelektüeller için acının ve tatminsizliğin ıstırabını yaşamayı istemek adeta arzulanmaktadır, denilebilir. Çünkü onlar için istemek yaşamaktır,

yaşamak ise ıstırap çekmektir (Sans, 2006: 82). Buna göre bir şeyin anlamı, entellektüellerin çektikleri düşünsel ıstırabının sonucunda gerçek hüviyetine kavuşmaktadır.

O halde, entellektüellerin çektikleri ıstıraplara erdem atfedilmesine, bir insan ayrıcalığı ve insanlık durumuna gösterilmesi gereken bir saygı açısından yaklaşılmalıdır (Heller, 2006: 50). Çünkü entellektüeller, ideal, yüce, iyi ve güzel olanın peşindedirler. Özellikle de içimizde hissettiğimiz bir potansiyeli veya Diotima'nın belirttiği gibi “güzeli ortaya çıkarana kadar kendilerini huzura ermiş saymamaktadırlar” (Lilla, 2004: 177). Entellektüellerin böyle bir beklenti içerisine girmeleri ve hareket etmeleri ise, onların, sürekli olarak kendilerini bilinenden kurtarabilecek olan “bilinmezi ve daha ötesini” aralamalarına neden olmaktadır (Bataille, 1999: 40). Bu arayışın sonunda entellektüeller, genel içinde özeli, özel içinde de geneli yakalamakta ve kavramaktadırlar (Bourdieu, 1990: 143).

Kendilerini ıstırap çekmeye yazgılamış entellektüeller, bir süre sonra “ister istemez insan acılarının da işbirlikçisi” (Levy, 2002: 52) haline gelmektedirler. Entellektüeller, bir işbirlikçi olarak fonksiyon gördüklerinde ise, hem kendi halkının kolektif acılarını temsil etmeye hem de bu acılar nedeni ile yaşanan krizi evrenselleştirmeye başlamaktadırlar. Kısaca belli bir ırkın veya toplumun çektiği acıları daha geniş bir insani bağlama oturtup, bu deneyimi başkalarının acıları ile de ilişkilendirmeye çabalamaktadırlar (Said, 1995: 51). Böyle bir ilişkilendirme içerisinde yer alan entellektüeller, toplumun “yaralı bilincini” simgelemektedirler. İşte bu bilincin bir sorumluluk inancı ile bütünleşmesi sonucunda entellektüeller, yaşadıkları toplumun “uyanık vicdanının” temsilcileri olarak görülmektedirler (Şâyegân, 2005: 137–138).

Sonuç itibari ile entellektüellerin, her defasında daha derin ıstıraplar içerisinde yer alarak, hem kendileri hem de yaşadıkları toplumdaki tahammül edilemez olan her türlü sorun ve karmaşayı daha tahammül edilebilir kıldıkları ileri sürülebilir. Burada asıl önemli olan şey ise, entellektüellerin yapmış oldukları her ne varsa, onları, “yalnız kalma ve suçlanma pahasına” yapmış olmalarıdır. Hatta toplumda kendilerine layık görülen yer “bir akıl hastanesinin bahçesi” olsa bile, yaptıkları ve yapacaklarından vazgeçmemeleridir. Bu nedenle entellektüeller, yerginin değil, övgünün alanında yer almalıdırlar. Çünkü entellektüellerin sergilemiş oldukları “dik duruş” ve ortaya koydukları yüce değerler sayesinde toplumlar yükselişe geçmektedir.

6. Entelektüel, Kamu Vicdanının Temsilcisidir

Entelektüellere, spesifik veya organik sıfatları yakıştırıldığı sürece, onların, kamusalılığı ve kamunun vicdanını temsil etmeleri tartışmalı hale gelmektedir. Çünkü spesifik veya organik entelektüeller, daha özel ve yerel iktidar ağları ile bir ilişki ve etkileşim içerisindedirler. Bu nedenle, onlardan, kamusalılığı ve kamunun vicdanını temsil etmeleri beklenilemez. Bunun temsil edilmesi, kamusal entelektüellerin varlığını, Bourdieu'nun ifadesi ile “entelektüel kolektifi” inşasını gerektirmektedir. Kamusal entelektüellerin en önemli özelliği, bir toplumsal kriz anında tüm eleştiri oklarının kendi üzerlerine dönmesi pahasına sorumluluk üstlenmeleri ve bundan kaçmamalarıdır.

Denilebilir ki, toplumsal kriz anları, toplumda işlerin iyi gitmediği, krizin iyi yönetilemediği, dolayısı ile krizden beslenenlerin de bir hayli olduğu zaman dilimlerini işaret etmektedir. Böyle bir durumda toplumda etraflıca düşünülmeden bir suçlu arayışına çıkılmaktadır. Entelektüeller, bu zaman dilimlerinde Foucaultvari söylemde, “aklımıza gelebilecek her şeyden suçlamak, yargılamak, hatta mahkûm etmek söz konusu olduğunda aradıklarımızdır” (Foucault, 1992: 12–13). Bütün bunlara rağmen entelektüeller, bir duruş sergileyerek “Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeyi bilmeli ve bunun için çarmıha gerilmeyi dahi göze almalıdırlar. Benda'ya göre entelektüeller, çarmıha gerilmiş olsalar bile söylemleri ile insanlığın hafızasına yerleşmekte ve kamusal arenada saygı görmeye devam etmektedirler (Benda, 2006: 149). Bu nedenle entelektüeller, sadece bir bilinç ve belagat değil, aynı zamanda kamusal vicdanın ta kendisidir, denilebilir (Foucault, 2005a: 32). Böyle bir kamu vicdanının karşısında kriz anlarında risk almayan ve sorumluluk üstlenmeyenlerin “vicdan rahatlığına” sahip olmaları mümkün değildir. Nitekim Foucault da, entelektüelleri ve onların yaptıkları çalışmaları, başkalarının pek de “vicdan rahatlığına” sahip olmamaları açısından değerlendirmektedir (Foucault, 2005a: 322).

Entelektüellerin yaptıkları çalışmalarda en dikkat çekici hususlardan birisi, aşırı basitleştirmeyi, “aklın bir günahı” olarak görmeleridir. Onların nitelsiz önermelerle ve yüzeysel genellemelerle işleri yoktur. Olaylara felsefi açılardan yaklaşırlar ve felsefe bizlere kuşku duymayı öğretmektedir. Onların rengi gridir ve uygun adım yürüyemezler, çünkü uygun adım yürümenin düşünmeyi böleceğini bilirler (Huxley, 2001: 60–62). Bu nedenle entelektüeller, yaptıkları ve yapacakları çalışmalarda, “düşünce

ve davranışlara yönelik küçük veya önemsiz gibi görünen noktaları bile, kendileri için çok değerli olan bazı şeyleri yitirme pahasına da olsa göze almayı öğrenmişlerdir” (Reich, 1998: 17). Kısaca entelektüeller, bir bedel ödemedi, kamusalın ve kamunun vicdanının temsilcisi olamayacaklarının farkındadırlar. Geçmişte entelektüeller tarafından bu bedellerin ödenerek nasıl kamusal arenada ve insanlığın hafızasında yer edinildiğini Condercet ve Zola’nın çalışmalarını referans alarak açıklamak mümkündür. Her iki düşünce insanı, siyasetin kamusal arenasında yaptıklarının sonuçlarını “göze alarak” ve “gözden düşme” pahasına hareket etmişlerdir.

Örneğin Fransa’da 16. Louis’i yargılayacak yargıçların atanmasını yapmaya tek yetkili mercii sadece ulustu ve ulus tarafından belirlenecek olan adaletin, bu olağan üstü davada bir örnek oluşturulması esnasında Condercet, topluluğun karşısına çıkarak “bir kralın tarafsızca yargılanmasının ilk örneğini tüm insanlığa göstermeye mecbursunuz”, diyerek bütün eleştiri oklarını ve suçlamaları kendi üzerine çekmiştir. Condorcet’in bir entelektüel olarak böyle davranmasının nedeni, öncelikle kendini, sonrasında ise, kendi görüşlerinin duruluğu ve niyetinin temizliğine daha birçoklarını da ikna etmek zorunda olması gerektiğini bilmesidir (Badinter & Badinter, 2000: 283–311). Zola da bu konuda adaletten ümidini kesmemek sureti ile Fransa’ya layık evlat olduğunu göstermiştir. Condorcet gibi Zola da şimdiye kadar yükselemediği noktaya çıkmış bir cehalet ve kötülük karşısında dik bir duruş sergileyerek insanlık vicdanının bir anını temsil etmiş, dolayısı ile ulaşılmaz bir yüceliğe ve şerefe kavuşmuştur (Winock, 2002: 71).

Görüldüğü üzere her iki örnekte de entelektüeller, gerek iktidarın gerekse farklı siyasi çevrelerin suistimallerine karşı “maşeri vicdanın” temsilciliğini üstlenmişlerdir (Winock, 2002: 610–611). Burada karşımıza çıkan sorun düşünmek değil, bilakis düşünmenin veya düşünülen şeyin sorunun ta kendi olmasıdır (Eagleton, 2004: 72). Ancak entelektüeller yine de bu sorunu bilerek hareket etmek durumundadırlar. Başka bir ifade ile onların kaderinde Sokrates örneğinde olduğu gibi “baldıran zehrinin” içilmesi kaçınılmazdır. Bu zehri içmekten imtina etmeyen kamusal entelektüellerin, maddi avantajlardan ziyade manevi avantajlar sağlama peşinde oldukları söylenebilir. Onların temel şiarı, Benda’nın ifadesi ile “benim yurdum bu dünya değildir”, (Benda, 2006: 38) diyebilecekleri bir aşkınlığı yaşayabilmektir.

Sonuç

Günümüzde her şeyin ticarileştiği, maddiyata dayalı fayda ve maliyet analizlerinin yapıldığı, dolayısı ile toplumun ve toplumsalın içinin metalar ile doldurularak boşaltıldığı bir dünyada, entelektüellerin varlığına duyulan ihtiyaç, hayati önemi olan bir zorunluluktur, denilebilir. Çünkü entelektüeller, müşkülpesent bir kişilik olarak hem kendileri bir direnç hem de içinde yaşadıkları toplumun direncidirler. Bu sayede entelektüeller, farklı güç odaklarına veya tehditlere karşı muhafazakâr bir tavır sergileyerek direnişin öncüsü ve örgütleyicisi hüviyetine bürünmek sureti ile toplumda yapısal anlamda yenilikleri getirebilecek değişim ve gelişimin başlatıcısı olmaktadırlar. Kısaca entelektüeller, stratejik bilgi temelinde çok önemli bir güç kaynağıdır. Böyle bir kaynağa sahip olan ülkelerde yaşanan değişim ve gelişmeler, adeta “on line” hızında takip edilmektedir.

Toplumsal değişim ve gelişmelerin “on line” hızında gerçekleştiği ve takip edildiği bir yerde, bütün değerler ve standartlar altüst olmakta, dolayısı ile uyumsuzluk, kriz, gerilim, güvensizlik ve yabancılaşma öncelikli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle “on line” değişim ve gelişmeler karşısında direnç gösterebilmek için çok yüksek düzeyde “uyum kabiliyetine” sahip olmak gerekmektedir. Bill Gates, bu uyum kabiliyetinin “dijital sinir sistemi ile düşünce hızında çalışmak” sureti ile gösterilebileceğini düşünmektedir. Pierre Bourdieu da Bill Gates’in düşüncesine ancak “fast thinker” olduğunda, yani kendi gölgelerinden bile daha hızlı olabilen ve düşünebilenleri dikkate alarak destek vermektedir. Her iki örneğin temelinde stratejik bilginin yer aldığı söylenebilir. Bu bilgi, hem iktidar sağlamakta hem de iktidarları alt edip başlı başına bir egemenlik alanı inşa etmektedir. Kaynağında ise, entelektüeller bulunmaktadır.

O halde entelektüeller, stratejik bilgilerin kullanımına bağlı olarak sadece direncin ve direnmenin değil aynı zamanda iktidar için de çok uygun bir zemindir. Bu zeminde entelektüeller, farklı güç tekeline karşı egemenlik mücadelesinin yürütücüsü olan bir otoritedir. Nitekim bunun bilincinde olan ülkeler, farklılıklardan farklar ve farkındalık yaratabilecek entelektüellerini el üstünde tuttuklarından kendileri ile rekabet yarışında olan ülkelerin önünde ve üstünde yer almaktadır. Bilgili olmaktan bilge olmaya gitmek isteyenler ve “ateşe, ateşle değil, su ile karşılık vermek durumunda olanlar, entelektüellerin gücünü yabana atmamalı, onların, başlı başına bir hazine olduklarına dikkat etmelidirler.

KAYNAKÇA:

- Badinter, E. & Badinter, R. (2000), **Politikada Bir Entelektüel: Condorcet**, Çev. Hüseyin Köse, Ankara, Öteki Yayınevi.
- Bataille, Georges (1999), **İmkânsız**, Çev. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- Bauman, Zygmunt (1996), **Yasa Koyucular ile Yorumcular: Modernite, Postmodernite ve Entellektüeller Üzerine**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları.
- Benda, Julien (2006), **Aydınların İhaneti**, Çev. Cem Soydemir, Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Besnier, Jean-Michel (1996), **İmkânsızın Politikası: İsyarla Bağlanma Arasında Entelektüel**, Çev. Işın Gürbüz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Blanchot, Maurice (1999), **Sonsuz Yenileme-Sonradan**, Çev. Rifat Kırkoğlu, İstanbul, Kabalıcı Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (1990), “The Intellectual Field: A World Apart”, **In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology**, Trans. Matthew Adamson, California, Stanford University Press, pp. 140–149.
- Bourdieu, Pierre (2006), **Karşı Ateşler**, Çev. Halime Yücel, İstanbul, Yapı ve Kredi Yayınları.
- Cangızbay, Kadir (1998), **Sosyolojik Praksis**, Ankara, Öteki Yayınevi.
- Collingwood, R. C. (2007), **Tarih Tasarımı**, Çev. Kurtuluş Dinçer, 3. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Dahl, R. A. (1996), **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Direk, Zeynep (2005), **Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler**, İstanbul, Yapı ve Kredi Yayınları.
- Eagleton, Terry (1996), **İdeoloji**, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, Terry (2003), **Azizler ve Âlimler**, Çev. Osman Akınhay, 3. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı Yayınları.
- Eagleton, Terry (2004), **Kuramdan Sonra**, Çev. Uygur Abacı, İstanbul, Literatür Yayınları.
- Foucault, Michel (1992), **Dostluğa Dair**, Çev. Cemal Ener, İstanbul, Telos Yayınları.
- Foucault, Michel (2005a), **Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar I**, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay ve Ferda Keskin, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2005b), **Özne ve İktidar: Seçme Yazılar II**, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Gouldner, Alvin W. (1993), **Entelektüelin Geleceği**, Çev. Ahmet Özden ve Nuray Tunalı, İstanbul, Eti Yayınları.

Gramsci, Antonio (1983), **Aydınlar ve Toplum: Denemeler**, Çev. V. Günyol ve F. Edgü ve B. Onaran, 2. Basım, İstanbul, Örnek Yayınları.

Habermas, Jürgen (1986), “Vorlesungen zu einer sprachtheoretischen Grundlegung der Soziologie: 1970–1971”, **Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns**, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, Zweite Auflage, pp 11–126.

Habermas, Jürgen (1986), “Wahrheitstheorien: 1972”, **Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns**, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, Zweite Auflage 1986, pp. 127–183.

Habermas, Jürgen (2001), **İletişimsel Eylem Kuramı**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Heller, A. (2006), **Bir Ahlak Kuramı**, Çev. A. Yılmaz ve K. Tütüncü ve E. Demirel, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Huxley, Aldous (2001), **Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret**, Çev. Savaş Kılıç, İstanbul, İthaki Yayınları.

Kolakowski, Leszek (1999), **Modernliğin Sonsuz Duruşması**, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul, Pınar Yayınları.

Lazarus, Neil (2005), “Representations of the Intellectual in Representations of the Intellectual”, **Research in African Literatures**, 36 (3), Fall, pp. 112–123.

Lêvy, B. Henri (2002), **Entelektüellerin Övgüsü**, Çev. Halil Gökhan, İstanbul, Gendaş Kültür Yayınları.

Lilla, Mark (2004), **İlkesiz Deha: Felsefeyi Siyasete Alet Edenler**, Çev. Ahmet Ergenç, İstanbul, Gelenek Yayınları.

Meriç, Cemil (1978), **Mağaradakiler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Montaigne, Michel (2005), **Denemeler**, Çev. Kerim Çetinoğlu, İstanbul, İskele Yayınları.

Osborne, Peter (1999), “Felsefe ve Entelektüellerin Rolü”, **Eleştirel Bakış: Entelektüellerle Söyleşi**, (Ed. Peter Osborne), Çev. Elçin Gen, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Palmer, Richard E. (2003), **Hermenötik**, Çev. İbrahim Görener, 2. Basım, İstanbul, Anka Yayınları.

Reich, Wilhelm (1998), **Dinle Küçük Adam**, Çev. Şemsa Yeğin, 11. Basım, İstanbul, Payel Yayınları.

- Said Edward W. (1994), **Representations of the Intellectual**, London, Vintage Books.
- Said, Edward W. (1995), **Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Sans, Edouard (2006), **Schopenhauer**, Çev. Işık Ergüden, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Snow, C. B. (2001), **İki Kültür**, Çev. Tuncay Birkan, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Storr, Anthony (1992), **Yaratma Dürtüsü**, Çev. İpek Babacan, İstanbul, Yayınevi Yayınları.
- Şâyegân, Dâryûş (2005), **Batı Karşısında Asya**, Çev. Derya Örs, İstanbul, Anka Yayınları.
- Wilde, Oscar (2012), **Etik ve Estetik Üzerine Sanatçı: Eleştirmen, Yalancı ve Katil**, Çev. E. Soğancılar ve K. Genç ve F. Özgüven ve T. Armaner, 3. Basım, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Winock, Michel (2002), **Aydınlar Yüzyılı**, Çev. Ergun Göze, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.